

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

Українська Академія Наук

Гілея

Науковий вісник

- *Історичні науки*
- *Філософські науки*
- *Політичні науки*

Випуск 86 (№ 7)

Київ – 2014

ний игрок во многих вопросах международной жизни, включая вопросы безопасности, в частности, в вопросах предотвращения распространения ОМП, борьбу с нелегальной миграцией, наркотрафиком и торговлей людьми, противодействие морскому пиратству, антитеррористические операции и т.д.

Ключевые слова: США, Украина, Россия, Обама, безопасность, стратегия, внешняя политика, переагрукция, конфликт, геополитика.

* * *

УДК 32.1(510)

Гай–Нижник П. П.

доктор історичних наук, академік
Української академії наук, старший науковий
співробітник, Національний науково–дослідний інститут
українознавства і всесвітньої історії
(Україна, Київ), Hai-Nyzhnyk@ukr.net

УКРАЇНОЗНАВСТВО ЯК КОМПЛЕКС ЗНАТЬ ПРО УКРАЇНУ ТА ЧИННИК СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ І СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Висвітлюються теоретичні підстави та практичне значення використання українознавчих досліджень (українознавства) не лише як комплексу знань про Україну в середині країни та за її межами (в діаспорі), а й як одного з чинників "м'якої" сили, сучасної гуманітарної політики і системи національної безпеки держави України. Аналізуються демографічні, статистичні та геополітичні підстави використання українознавства не лише в освітній сфері, а й в контексті поширення геополітичних та культурних впливів України за новітніх умов розвитку світового співтовариства.

Ключові слова: українознавство, національна безпека, м'яка сила, діаспора.

До 1991 року Українознавство (україністика або україніка) розвивалося, переважно, в дослідницьких центрах за межами СРСР: у різні часи – в Німеччині, Польщі, Канаді, США. У радянських навчальних закладах вивчалася, відповідно, історія УРСР, краєзнавство, українська література тощо. Як спеціальна галузь знання російської україністики отримала певний імпульс до розвитку після проголошення державної незалежності України.

20 січня 1993 р. Президія НАН України своєю постановою № 6 уточнила профіль колишнього Інституту суспільних наук Академії наук УРСР (створеного ще 1951 р.) і змінила його назву на Інститут українознавства імені І.Крип'якевича Національної академії наук України [1].

У 1992 р. був створений навчально–науковий підрозділ Київського національного університету імені Тараса Шевченка – Інститут українознавства, а у 2000 р. на його базі був створений самостійний підрозділ у складі науково–дослідної частини університету – Центр українознавства, який у березні 2007 р. рішенням Вченої Ради університету був підпорядкований філософському факультету.

У 2000 р. Прем'єр–міністр України В.Ющенко підписав постанову уряду про надання Інституту українознавства при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка статусу Науково–дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України (Постанова Кабінету Міністрів України за № 1003 від 21 червня 2000 р. та Наказ Міністра № 340 від 27 липня 2000 р.). А 17 червня 2004 р. Кабінет Міністрів України прийняв ухвалу про визначення статусу НДІУ, прирівнявши його до статусу інститутів Національної академії наук України [2].

Інститут уклав і реалізує угоди про співпрацю з численними університетами, академіями, осередками

українознавства в Австралії, Австрії, Великій Британії, Грузії, Канаді, Китаї, Латвії, Молдові, Німеччині, Польщі, Придністров'ї, Росії, Румунії, США, Франції, Японії. Наслідком такої співпраці стало проведення численних Міжнародних конгресів і конференцій за участю науковців понад із 30 країн, видання понад 200 найменувань книжок, тисяч статей та понад двох десятків томів "Збірника наукових праць Науково–дослідного інституту українознавства".

1 лютого 1996 р. рішенням президії правління Товариства "Знання" України було створено Науково–просвітницький Центр "Українознавство" як структурний підрозділ Товариства для проведення лекційної роботи, насамперед, в системі післядипломної та неперервної освіти дорослих з українознавчої тематики [3].

Діяльність Центру "Українознавство" спрямована на лекційне забезпечення розбудови нашої держави на українознавчих засадах, національне відродження України, повернення українського народу до своїх споконвічних коренів і традицій, які протягом тисячоліть формували його ментальність, національну самосвідомість та громадянські чесноти, а також виховання у фахівців з різних галузей знань державницького мислення, підвищення загальноосвітньої підготовки та політичної культури громадян України.

Зрештою кафедри українознавства були утворені при усіх університетах країни і цей предмет як навчальна дисципліна посів належне місце у системі вищої школи України.

Разом з тим, не можна не погодитися із твердженням Л.Мартиненя, яка зауважує, що "наголошуючи на позитивних моментах вивчення курсу українознавства у навчальних закладах, треба сказати, що, на жаль, нині ми спостерігаємо зворотні тенденції: українознавство у багатьох випадках зводиться до факультативних курсів і в навчальних планах (варіативна складова) з року в рік скорочується кількість годин, закриваються відповідні спеціальності, підручників з курсу, що вивчається, зокрема в Донецькій області, немає тощо. Тому подальший розвиток українознавства перш за все залежить від належного його осмислення й дієвої підтримки наддержавному рівні, прийняття відповідних рішень і здійснення контролю за їх виконанням" [4].

Тим не менш, попри певні складнощі щодо розвитку українознавства у системі вищої освіти, які не завжди були зумовлені, власне, навчальним чи науково–методологічним процесами, за роки незалежного розвитку України вітчизняні українознавці накопичили певний досвід розробки теоретико–методологічного інструментарію українознавства, зокрема його законів та закономірностей. Окремі з них вважають доцільним їх диференціювати на дві групи законів, по–перше, "...законів розвитку досліджуваного об'єкта, тобто України й українського народу як цілого, і, по–друге, законів або закономірностей розвитку самої науки" [5].

Свого часу американський дослідник Дж.Мейс ще у 1997 році запропонував коло дослідницьких проблем українознавства включити основне питання, яке є пріоритетним у вітчизнянознавчих науках західних країн – американістиці, англосаксознавстві, полоністиці, а саме – вивчати свій народ "...бо інакше це буде не структурна одиниця, інакше це не народ" [6].

Поділяє цю точку зору й сучасний вітчизняний вчений О.Мостяєв, який вважає, що українознавство як наука визначається у двох вимірах: в одному як наука, "...котравивчає Україну як природно-соціокультурну цілісність", і удругому його... можна вважати як науку про специфічні системоутворюючі чинники української КЦС (культурно-цивілізаційної спільноти)" [7].

Важливим теоретико-методологічним інструментом, який використовує українознавство для проведення досліджень, виступають його принципи. До їх числа слід віднести принципи інтегративності, історизму, системності, об'єктивності, наступності (спадкоємності), світоглядної зорієнтованості, поєднання історичного і логічного, системно-структурний принцип тощо. Як слушно зазначають М.Обушний, Т.Воропаєва та О.Мостяєв, характерною рисою сучасного наукового пізнання є розвиток інтегративних і комплексних досліджень. Тож, утвердження сучасного українознавства як інтегративної системи знань про Україну та українство відбувається в епоху становлення постнекласичної науки, якій властиві тенденції поступового переходу від дисциплінарної диференціації до міждисциплінарної інтеграції [8].

Відтак, об'єктом українознавства є реальний український світ, який творився і трансформувалася упродовж тисячоліть і сьогодні репрезентує суть буття і свідомості українців як нації. Саме український світ як об'єкт українознавства надає визначеності і окресленості сукупності українознавчих знань, інтегруючи їх у гносеологічну цілісність. Предметом українознавства є українство як загальноцивілізаційний феномен, закономірності та особливості його формування і розвитку в часо-просторовому вимірі як на теренах України, так і поза ними. Основні поняття, які входять в структуру предметного поля українознавства: українці, українськість, українство, українська людина, Україна, український соціум, природа України, українська культура, український світ, загальнолюдська цивілізація та ін. [8].

Поняття ж "українство" розглядається, наприклад, українознавцями Київського національного університету імені Тараса Шевченка як збірне, "...що охоплює і етнічних, і політичних українців, а також представників української діаспори. Системоутворюючим фактором буття українства як великої соціальної групи є українськість у її етнічній, культурно-мистецькій, громадсько-політичній та інших формах" [9, с. 18].

Логічним і практично обґрунтованим за умов сучасного глобалістичного світу є те, що вагомою складовою українства є українська діаспора. Під терміном "українська діаспора" слід розуміти українців, що тривалий час проживають поза українською етнічною територією (у бездержавні часи) та поза межами сучасної незалежної України. На теренах проживання вони зазнають часткової асиміляції, хоча залишаються деякі, нехай і ефемерні, зв'язки із землею своїх батьків. Разом з тим у них стійко зберігається відчуття національної ідентичності у межах української спільноти. А оскільки вони залучені до українського культурного простору та, як правило, є суб'єктами ширення української культури, їх слід розглядати як частину українства. У той же час вони, особливо покоління, народжені поза межами України, залишаються етнічними українцями, стають членами інших

політичних націй. Тому для їхньої характеристики найчастіше вдаються до поєднання етноніма та політоніма ("українські канадці"), або етноніма і громадянства ("українець Канади", "українець США" тощо) [8].

Сучасні міграційні світові процеси та чим далі збільшувана динаміка еміграції українців в інші держави світу, в умовах сучасних глобалізаційних викликів говорить про те, що чисельність етнічних українців у світі зростатиме, а факт державницького існування України збільшуватиме інтерес до нашої історії, культури, освіти тощо. Тож розвиток українознавства в діаспорі слугуватиме для держави України одним з аспектів концепту "м'яка сила", який нині починає використовуватися світовими державами.

Концепт "м'яка сила" ввів до наукового обігу у першій половині 1990-х років професор Гарвардського університету Джозеф Най. Дж.Най стверджував, що надто довго практики віддавали перевагу концепції "політичного реалізму", покладаючись на "жорстку силу" з її військовим і фінансово-економічними чинниками. "Силою є здатність впливати на інших з метою отримання бажаних результатів. Якщо ви досягаєте цього примусом або за плату, я називаю таке "жорсткою силою". Якщо ви досягаєте цього привабливістю, я називаю це "м'якою силою", – пояснював Най [10]. Дослідник також визначив три компоненти, з яких складається цей феномен, а саме: "культура держави (у тому, чим вона приваблює інших), її політичні цінності (чи дотримується вона їх у внутрішній та зовнішній політиці) та зовнішні відносини (чи сприймаються вони як легітимні та морально обґрунтовані)" [10].

"М'яка сила" – це моральний авторитет наукових, технічних і спортивних досягнень та творів високого мистецтва, привабливість гуманістичної ідеології, ефективної економічної політики та раціональної адміністративної системи, спокуса масової культури, симпатія до національної культури, звичаїв та моделей поведінки". Дослідник Леслі Гелб у своїй книзі "Правила сили: Як здоровий глузд може врятувати американську зовнішню політику" стверджує, що "м'яка сила нині, схоже, означає майже все" [11].

У зовнішній політиці контекстуальний розум є інтуїтивною діагностичною навичкою, яка допомагає політикам узгоджувати тактику з цілями, щоб створити розумні стратегії. Особливо важливо цей момент враховувати для України, позаяк якщо для великих держав значний потенціал "жорсткої сили" врівноважується "м'якою силою", то потенціал "твердої сили" України є набагато меншим від сучасної "твердої сили" Америки чи Китаю.

Тому Україні потрібно розвивати саме "м'яку силу", адже потенціал України у "м'якій силі" набагато більший від її потенціалу "твердої". Надто, якщо країна послідовно прагнути до високої цивілізації, тобто слідуванню демократичним цінностям, популяризації національної культури, що, в свою чергу, збільшить її "м'яку силу" й цим самим – підвищить її авторитет у світовій політиці [12]. І цією "м'якою силою" України цілком може стати українознавство в країнах, де поширена (або де існують тенденції до зростання) української діаспори, а також українознавчі лекції для іноземних студентів, що навчаються в Україні.

Тож українознавство має набути більш ширшого (глибшого) стратегічного значення державної ваги, в тому числі як українська “м’яка сила” соборницького, дипломатичного і політичного характеру, а не лише наукового чи освітнього. Шляхи мають бути не лише академічного чи політичного характеру, а й на рівні публічної дипломатії: 1) через мас-медіа – медіадипломатія; 2) через культурні акції – культурна дипломатія; 3) через можливості здобути освіту – освітня дипломатія; 4) через Інтернет – ноосферна дипломатія; 5) через неурядові організації – дипломатія “ноополітік” [13].

Нині за межами України існують установи, що здійснюють українознавчі дослідження. Згадаю певні з них: Український науковий інститут Гарвардського університету (Ukrainian Research Institute, Harvard University) та також Harvard Ukrainian Research Institute (HURI) – дослідницький інститут у Гарварді, який займається українськими студіями (історією, мовою, літературою), або ж Східний інститут українознавства ім. Ковальських (CIU) – науково-дослідна громадська фундація, заснована у 2000 р. в рамках Програми досліджень Східної України ім. Ковальських Канадського Інституту українських студій (KIUC) Альбертського університету, очолюваної д-ром Зеноном Когутом [14].

В США існує також Американська асоціація українознавства (American Association for Ukrainian Studies, AAUS) – організація дослідників історії і культури Українців українського народу, які працюють у США. Асоціація заснована на установчій конференції, скликаній Українським науковим інститутом Гарвардського університету в грудні 1989 року у м. Кембрідж (штат Массачусетс). Вона проводить загальні збори під час щорічних конференцій Американської асоціації розвитку славистичних досліджень. Асоціація брала участь у всіх міжнародних конгресах українців, преміює найкращі українстичні монографії, статті й переклади американських авторів, видає в журнальній формі та в Інтернеті інформаційний бюлетень (AAUS Newsletter) [15].

В США також діють Школа українознавства імені Тараса Шевченка (Вашингтон) – українська суботня школа в столиці США Вашингтон (Taras Shevchenko School of Ukrainian Studies) в місцях компактного проживання українців-мігрантів до США [16], а також Школа українознавства імені Тараса Шевченка (Парма, Огайо) – українська суботня школа у м. Парма штату Огайо (T. Shevchenko School of Ukrainian Studies) в місці компактного проживання українців-мігрантів до США, створена під патронатом Українського Православного Собору св. Володимира в 1955 р. Завдання школи – навчати й виховувати молоде покоління українців Великого Клівленду в українських традиціях та поширювати знання української мови, літератури, культури, географії й історії з метою забезпечення зв’язку поколінь і передачі духовних, культурних та інтелектуальних надбань українського народу. Школа є членом Шкільної Ради при УКАВ м. Нью-Йорку і членом Українських злучених організацій (УЗО) Огайо з 1999 р. [17].

В Бразилії у штаті Курітіба шириться навчання українознавству при школах. В Австралії 1976 р. у Сідней було засновано українську громадську й

академічно-фінансову установу – Фундацію українознавчих студій в Австралії (ФУСА; Ukrainian Studies Foundation in Australia), а 1984 р. при Університеті ім. Макворі в Сідней було відкрито Центр Українознавчих Студій (Ukrainian Studies Centre at Macquarie University). Важливим поштовхом до утвердження українознавства в Австралії стало заснування 1986 р. у Мельборні при Українській громаді Вікторії (УГВ) Додаткового фонду українознавчих студій (ДОФУС; Ukrainian Studies Support Fund). 1983 р. у Мельборні було засновано Лекторат українистики ім. М. Зерова в Університеті ім. Монаша (Mykola Zerov Lectureship in Ukrainian, Monash University).

Врешті, 16 лютого 1990 р. у Мельборні було створено Асоціацію українців Австралії (АУА; Ukrainian Studies Association of Australia), яка об’єднує вчених, аспірантів з різних галузей українознавства та інших зацікавлених осіб з метою сприяння розвитку українознавства (україністики) в австралійських університетах. З 1990 р. АУА входить до Міжнародної асоціації українознавців, з 1991 р. підтримує зв’язок з Асоціацією славистів Австралії та Нової Зеландії [18]. В Західній Європі відомості набув Український вільний університет тощо.

Відомо, що в сучасному світі найбільш ефективними вважаються освітні і культурні проекти та обміни, позаяк вони розглядаються як більш перспективні і тривалі в часі. Саме така діяльність якнайкраще сприяє формуванню в зарубіжних країнах “агентів впливу”, себто просуванню на лідерські позиції осіб, що представляють цінності певної країни. І саме таким масштабним проектом нашої держави і нації може стати українознавство*.

Дослідження Інституту світової політики показало, що саме параметр “популярність української культури” має найбільше значення у більшості країн регіону [19].

Таб. 1

Параметри “м’якої сили” України в Молдові

ПАРАМЕТРИ “М’ЯКОЇ СИЛИ”	СЕРЕДНЄ ЗНАЧЕННЯ
Внутрішній і зовнішньополітичний курс України	5,3
Впливовість української громади	4,8
Діяльність Посольства України	6,4
Популярність української культури	7,2
Популярність української продукції	7,8
СЕРЕДНІЙ ІНДЕКС	6,3

Таб. 2

Параметри “м’якої сили” України в Білорусії

ПАРАМЕТРИ “М’ЯКОЇ СИЛИ”	СЕРЕДНЄ ЗНАЧЕННЯ
Внутрішній і зовнішньополітичний курс України	3,12
Впливовість української громади	2,91
Діяльність Посольства України	6,09
Популярність української культури	6,71

*США, наприклад, активно використовує дану політику і виділяє значні грантові кошти на навчання талановитої молоді з інших країн у США, яка після повернення на Батьківщину буде пропагувати американські цінності.

Популярність української продукції	4, 12
СЕРЕДНІЙ ІНДЕКС	4, 59

Таб. 3

Параметри “м’якої сили” України в Грузії

ПАРАМЕТРИ “М’ЯКОЇ СИЛИ”	СЕРЕДНЄ ЗНАЧЕННЯ
Внутрішній і зовнішньополітичний курс України	5,29
Впливовість української громади	3, 29
Діяльність Посольства України	5,07
Популярність української культури	6, 36
Популярність української продукції	6, 64
СЕРЕДНІЙ ІНДЕКС	5,33

Таб. 4

Параметри “м’якої сили” України в Польщі

ПАРАМЕТРИ “М’ЯКОЇ СИЛИ”	СЕРЕДНЄ ЗНАЧЕННЯ
Внутрішній і зовнішньополітичний курс України	4
Впливовість української громади	4
Діяльність Посольства України	3
Популярність української культури	5
Популярність української продукції	3
СЕРЕДНІЙ ІНДЕКС	4

Таб. 5

Індекс “м’якої сили” України в Румунії

ПАРАМЕТРИ “М’ЯКОЇ СИЛИ”	СЕРЕДНЄ ЗНАЧЕННЯ
Внутрішній і зовнішньополітичний курс України	2,93
Впливовість української громади	2,73
Діяльність Посольства України	2, 93
Популярність української культури	3,07
Популярність української продукції	2, 73
СЕРЕДНІЙ ІНДЕКС	2,88

Таб. 6

Параметри “м’якої сили” України в Росії

ПАРАМЕТРИ “М’ЯКОЇ СИЛИ”	СЕРЕДНЄ ЗНАЧЕННЯ
Внутрішній і зовнішньополітичний курс України	3
Впливовість української громади	2,2
Діяльність Посольства України	2,2
Популярність української культури	5,6
Популярність української продукції	4,5
СЕРЕДНІЙ ІНДЕКС	3,5

Загальний аналіз результатів дослідження засвідчує, що найбільший показник “м’якої сили” Україна має в Молдові – 6,3 бали. Це значною мірою пов’язано з великою кількістю українців, які проживають у вказаній країні. Низькі показники у Російській Федерації переважно зумовлені прагненням Росії втягнути Україну у орбіту своїх інтересів, в зв’язку з чим вона значною мірою посилює свій і жорсткий, і м’який вплив на Украї-

ну аби обмежити політичне та економічне зближення нашої держави з ЄС.

Досліджуючи зазначене питання ми (П.Гай–Нижник спільно з Л.Чупрієм) дійшли висновку, що відтак Україна повинна посилювати свій потенціал “м’якої сили” в Росії. Потрібно активізувати діяльність українського посольства в РФ в плані проведення спільних культурно–мистецьких, наукових, освітніх заходів не тільки в Москві, а в інших регіонах Росії. Необхідно активніше використовувати потенціал української діаспори в Росії, яка є найбільшою за чисельністю серед країн СНД й налічує (за офіційними підрахунками) 4 млн. 379 тис 690 осіб, проте активність якої в питаннях популяризації України за кордоном є достатньо низькою [12]. І в цьому контексті додам, що саме українознавство може прислужитися до реалізації цієї мети (й не лише в Росії чи країнах колишнього СРСР, а й в країнах ЄС, США, Канаді, Бразилії, в країнах Азії та Австралії, врешті – в самій Україні).

Але чи достатньо потуг вищезазначених українознавчих закладів в діаспорі (Європі та Північній Америці, а надто – на теренах колишнього СРСР) для поширення українознавства і здійснення українознавчих досліджень?

Цілком ствердно можна відповісти, що – ні. Тим паче, що у новітньому глобалізаційному світі утвердження, розвиток, популяризація та поширення (пропаганда) комплексних знань про досягнення, світогляд, історію, культуру, побут тощо свого народу і держави (а в нашому випадкові йдеться саме про українознавство) набуває не лише освітянського чи наукового значення, а й політично–стратегічного (геополітичного) рівня й стає складовою національної безпеки держави!

Так, наприклад, ще донедавна для українського суспільства була характерною криза ціннісно–світоглядних засад, яка проявлялася у втраті моральних орієнтирів, зростанні девіантної поведінки, збільшенні розпорошеності і диференціації українського суспільства. Цю кризу можна подолати шляхом переорієнтації колишніх норм і побудові на цій основі нової системи цінностей. Відтак актуалізується питання більш ґрунтовного комплексного дослідження вітчизняної історії, культури, традицій в контексті національних цінностей, національних інтересів та цілей в спектрі реалізації політики національної безпеки.

“Енциклопедія етнокulturознавства” визначає “національний інтерес” як “реальну причину дій нації і держави, спрямованих на своє виживання, функціонування і розвиток”, або як “сукупність національних цілей і базових цінностей, які відіграють важливу роль у стратегії і тактиці в галузі національної безпеки” [20, с. 421]. Доречно буде нагадати, що у Законі України “Про основи національної безпеки України” національні інтереси українського народу визначаються як “життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток” [21]. В основі ж національних інтересів знаходиться й національна безпека [22, с. 46]. І.Кресіна ж слушно вважає, що саме національна

свідомість є універсальним вираженням національних інтересів, їх генератором і центром осмислення [23, с. 112]. І з цього огляду українознавство є природною складовою універсального вираження комплексу українських національних інтересів.

Одним з важливих завдань політики національної безпеки є здійснення систематизації та класифікації національних інтересів за категоріями та рівнями важливості. Зокрема в США виділяють такі категорії національних інтересів: захист Батьківщини; економічне процвітання; пропаганда цінностей; сприятливий світовий порядок. Хоча досить часто загалом там використовуються (як основні) три категорії: безпека; добробут; цінності [24]. Слід також констатувати, що на формування ієрархії національних інтересів значний вплив здійснюють й пристрасті або стереотипи політичного мислення.

Так, скажімо, певні політичні сили можуть визначати за найважливіші такі національні інтереси, які, перш за все, є пріоритетними для них самих, а не для безпеки держави. Тому при формуванні ієрархії національних інтересів потрібно враховувати всю різноманітність та суперечливість умов, що впливають на вказаний процес. У подальшому, в силу ускладнення та суперечливості чинників, які впливають на формування системи забезпечення національної безпеки та міжнародних відносин, ці процеси ще більш ускладнююватимуться й досить важко піддаватимуться достовірному кількісному та якісному аналізу [25].

Разом з тим, формуючи систему національних інтересів, першочергово слід враховувати національні цінності, позаяк саме вони закладають аксіологічну основу системи національної безпеки держави. Національні цінності є важливими передумовами і базовими засадами забезпечення національної безпеки країни й, зокрема, важливими чинниками формування політики національної безпеки у гуманітарній сфері. Саме система національних цінностей утворює правову, філософську та етичну основу для забезпечення подальшого існування держави. Їх втрата може привести до зникнення нації як самостійного суб'єкта міжнародних відносин [26, с. 105].

Проблема формування та закріплення системи національних цінностей є надзвичайно важливою для українського суспільства. Сьогодні для нашого суспільства є характерною криза ідентичності, яка проявляється у світоглядній невизначеності, розмитості суспільних цінностей, розпорошеності і значній диференціації українського суспільства. Переконали, що цю кризу можна подолати шляхом переорієнтації колишніх (застарілих) норм і в побудові на цій основі нової системи цінностей. Тільки національні цінності можуть бути стійким фундаментом для гармонізації інтересів людини, сприяння стабільності суспільства та сталого розвитку держави [27, с. 6].

Українознавство (україністика) як комплексна й багатогранна наука в нових умовах розвитку суспільства та за нового світопорядку, що динамічно змінюється, має місію не лише збереження старих історичних, моральних, релігійних, культурних цінностей українського народу, а й зобов'язане долучитися до вироблення новітніх цінностей українців, до українізації (україноцентричності) ціннісного вибору українців

(громадян і симпатиків України інших національностей) за сучасної динаміки цивілізаційного розвитку, а значить – сприяти консолідації новітньої української нації та забезпечення національно-державної безпеки України.

Поточна соціологія окреслює певні тенденції сучасного світосприйняття українців, які яскраво вказують на їх залежність від історичного, культурного та соціального досвіду (спадку) і пасивні очікування пересічного громадянина. Так, наприклад, в листопаді 2005 р. Національний інститут стратегічних досліджень проводив соціологічне опитування щодо виділення основних національних цінностей [25]. Отримані результати були такими (див. Табл. 1).

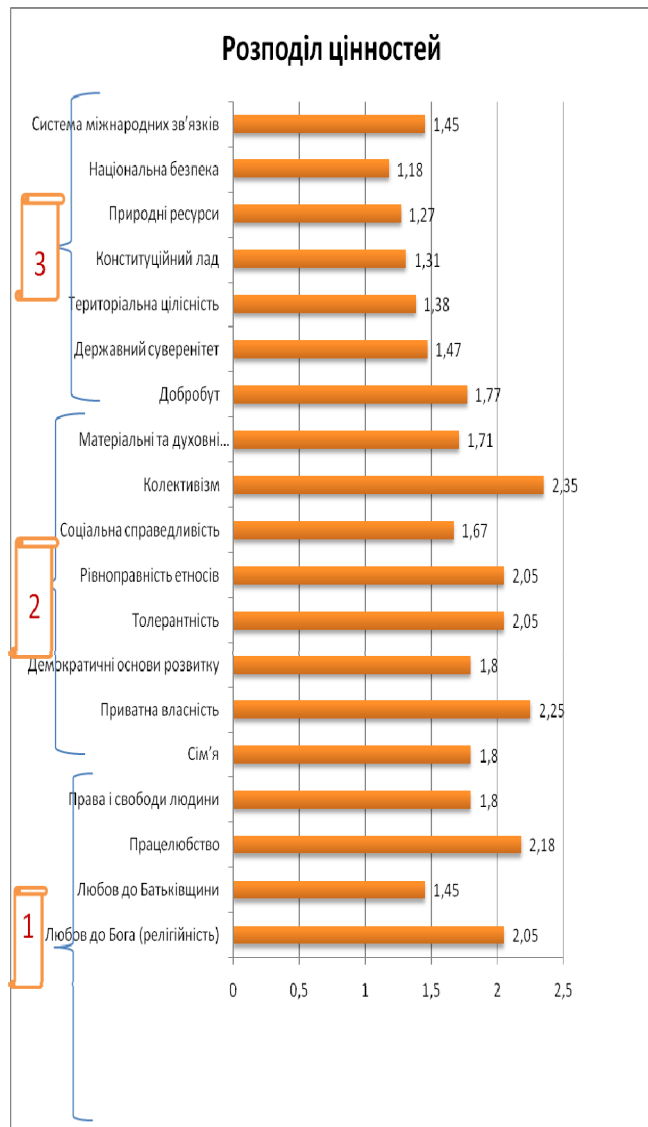
Таблиця 1

Система цінностей

Цінність	%
Добробут	46,5
Справедливість	44,3
Стабільність	40,9
Права людини	37,4
Порядок	36,1
Рівність перед законом	30,2
Свобода	18,1
Духовність	14,6
Патріотизм	13,1
Взаємодопомога	10,1
Ефективність	4,1

А.Ручка (Інститут соціології НАН України), що досліджує ціннісні пріоритети населення України, виділяє п'ять ціннісних синдромів. Перший ціннісний синдром охоплює вітальні цінності – здоров'я (4,74 бали за 5-бальною шкалою), сім'я (4,72), діти (4,67), добробут (4,67) (середній бал – 4,73). Другий – соціальні цінності: створення в суспільстві різних можливостей для всіх, сприятливий морально-психологічний клімат у суспільстві, соціальна рівність (середній бал – 4,06). Третій – традиціоналістичні цінності: національно-культурне відродження, участь у релігійному житті (середній бал – 3,47). Четвертий – самореалізаційні цінності: цікава робота (праця), суспільне визнання, підвищення освітнього рівня, розширення культурного кругозору (середній бал – 3,70). П'ятий ціннісний синдром охоплює політико-громадянські цінності: державна незалежність країни, демократичний розвиток країни, участь у діяльності політичних партій і громадських організацій тощо (середній бал – 3,51) [28]. Тобто, за даними Інституту соціології НАН України, пріоритетними для українців є вітальні та соціальні цінності.

Ми (спільно із докторантом Інституту стратегічних досліджень Л.Чупрієм) проводили в рамках даного дослідження експертне опитування щодо визначення домінуючих національних цінностей (цінностей індивідуума, суспільства і держави) українців [25]. Відтак, автори запропонували експертам оцінити цінності за пріоритетністю, де: 1 – найважливіша цінність, 2 – менш важлива; 3 – недостатньо важлива цінність). Були отримані такі результати (див. Діагр.1).

Діаграма 1. Національні цінності українського народу

(1 – індивідуальні цінності, 2 – цінності суспільства, 3 – цінності держави)

Якщо ж спробувати визначити ядро домінуючих цінностей українського народу, то за даними експертного опитування, до них слід віднести: патріотизм, права і свободи людини, соціальну справедливість, матеріальні та духовні надбання українського народу, національну безпеку, природні ресурси, конституційний лад.

На основі національних інтересів та національних цінностей формуються національні цілі. Їх сутнісні характеристики визначаються динамікою та суперечливістю розвитку середовища існування суспільства і держави. Національні цілі – це конкретні ключові завдання, які держава ставить перед собою заради захисту національних інтересів та національних цінностей. Національні цілі – це своєрідні дороговкази розвитку суспільства до побудови моделі кращого стану (безпечніших умов розвитку та життєдіяльності) кожної людини, суспільства, держави [25].

Проте за умов сучасної української реальності чітка реалізація тріади основних рушійних сил системи забезпечення національної безпеки (національні цінності

– інтереси – цілі), постійно стримується недостатнім рівнем консолідації українського суспільства, що призводить до того, що інтереси, і тим більше – цілі, різних суспільних груп за певних умов набувають антагоністичного характеру та за умов розмитості загальнонаціональної ідентичності, вони не проявляють прагнення до діалогу та порозуміння заради суспільного блага.

Ці національні цінності, інтереси, цілі та завдання й формують і забезпечують у своїй взаємодії систему національної безпеки, яку Г.Ситник схематично зобразив у нижчезказаній схемі (див. Схему 1) [29, с. 46].

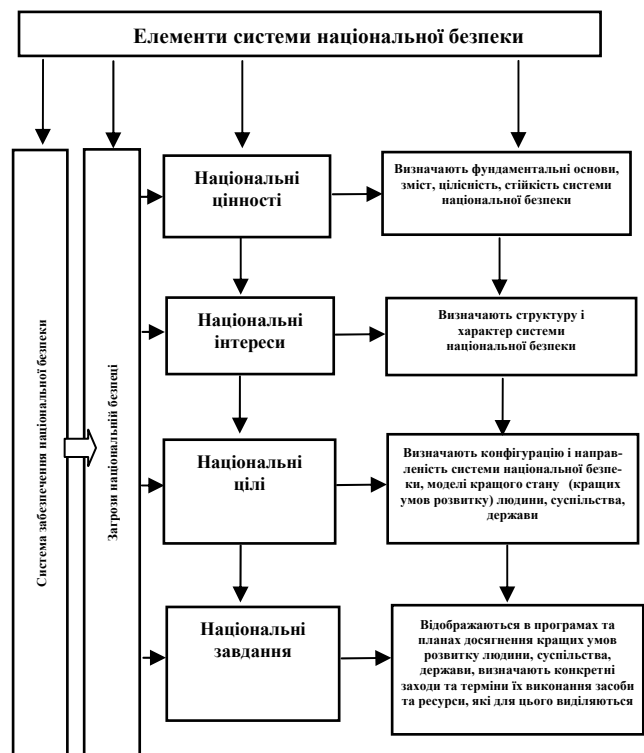

Схема 1. Взаємодія національних цінностей, інтересів, цілей та завдань та їх вплив на формування і функціонування системи забезпечення національної безпеки

Вибір національних цілей – це одне з головних і пріоритетних завдань держави, який впливає на подальший її суспільно–політичний та економічний розвиток та становлення на міжнародній арені.

У формуванні цих цілей, як світоглядних, так і державно–стратегічних, мають брати участь учені мужі нації у всіх спектрах державно–політичного і громадсько–суспільного розвитку.

До вирішення цього спектру завдання державної політики має також долучитися й українознавство, а його наукові школи та дослідники мусять, в свою чергу, вийти на новий теоретичний і організаційно–практичний рівень власної творчої, наукової та освітньої діяльності. І для усвідомлення цього (як вченими, так і політиками) не варто було чекати на створення в Україні п'ятих колон інших держав, шпигунських мереж, “культурно–історичних” організацій впливу, політичних лоббістів чи збройного зіткнення!

Саме тому до утвердження, розвитку та поширення українознавства в Україні та світі мусять долучитися не лише державні науково-дослідні (існуючі інститути українознавства) та навчальні установи (відповідні кафедри у ВУЗах), громадські вітчизняні та діаспорні українознавчі фундації, а й державні органи влади у галузі освіти й культури (відповідні міністерства) та дипломатія (міністерство закордонних справ, посольства, консульства). Адаже у сучасному світі питання розвитку українознавства набуває не лише суто наукового чи освітнього значення, а є й складовою національної безпеки та вагомим чинником державної політики як в самій Україні, так і на міжнародному рівні.

Список використаних джерел

1. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/about/history>
2. Науково-дослідний інститут українознавства МОН України // Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Науково-дослідний_інститут_українознавства_МОН_України
3. Товариство “Знання” України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://znannya.org.ua/center/ukr.htm>
4. Мартинець Л. Роль українознавства на сучасному етапі незалежної України / Л. Мартинець // Українознавство. – 2013. – № 3–4. – С. 166.
5. Токар Л.К. Об'єкт і предмет українознавства: Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства / Л.К. Токар. – К. : Міленіум, 2003. – Т.1. – С. 128–129.
6. Мейс Дж. Українознавство у контексті світової науки / Мейс Джеймс // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія “Українознавство”. – 1997. – Вип.2. – С. 137.
7. Мостяєв О. Українознавство в контексті культурно-цивілізаційного підходу / О. Мостяєв // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія “Українознавство”. – 2001. – Вип.5. – С. 14.
8. Обушний О., Воропаєва Т., Мостяєв О. Теоретико-методологічні засади сучасного українознавства / О. Обушний, Т. Воропаєва, О. Мостяєв // Українознавство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1370>
9. Українознавство: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / За ред. М.І. Обушного. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008.
10. Soft Power. The means yo success in world politics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.futurecasts.com/book%20review%206-4.htm>
11. By Joseph S. Nye Jr. Get Smart. Combining Hard and Soft Power [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.foreignaffairs.com/articles/65163/joseph-s-nye-jr/get-smart>
12. Гай-Нижник П.П., Чупрій Л.В. Культура як основа “м'якої сили” держави Україна в контексті підвищення її зовнішньополітичного авторитету / П.П. Гай-Нижник, Л.В. Чупрій // Гілея. – 2013. – Вип.79 (№ 12). – С. 266–269.
13. Слісаренко І.Ю. Теорія і практика “м'якої сили” в міжнародних відносинах / І.Ю. Слісаренко // Освіта регіону. – 2008. – № 1–2. – С. 106.
14. Східний інститут українознавства ім. Ковальських. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://keui.univer.kharkov.ua/keui.htm>
15. American Association for Ukrainian Studies. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrainianstudies.org>
16. Taras Shevchenko School of Ukrainian Studies. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrainianschool.org>
17. Taras Shevchenko School of Ukrainian Studies. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.shevchenkoschool.org/index.php>
18. Гай-Нижник П. Започаткування та розвиток українознавчих досліджень в Австралії у другій половині ХХ ст. / П. Гай-Нижник // Гілея. – 2013. – Вип.79 (№ 12). – С. 155–157.
19. “М'яка сила” України в регіоні: інструмент ефективної зовнішньої політики” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://http://uniter.org.ua/data/block/iwp_myaka_syla_ukr.pdf
20. Енциклопедія етнокультурознавства. – К. : Друкарня Державної академії керівних кадрів культури та мистецтв, 2001.
21. Политология. Словарь. – М. : РГУ, 2010. – 564 с.
22. Новицький Г.В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України: Монографія / Г.В. Новицький. – К. : Інтертехнологія, 2008.
23. Кресіна І.О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси / І.О. Кресіна. – К. : Вища школа, 1998.
24. Schmitt M. Identifying National Objectives and Developing Strategy: A Process Oriented Approach / M. Schmitt // Strategic Review. – Winter 1997. – Vol. XXV. – No.1. – P.24–37.
25. Гай-Нижник П., Чупрій Л. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки / Павло Гай-Нижник, Леонід Чупрій // Гілея. – 2014. – Вип.84 (№ 5). – С. 465–471.
26. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Засади національної безпеки України / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. – К. : Інтертехнологія, 2009.
27. Парохонський Б.О. Національні інтереси України (духовно-інтелектуальний аспект) / Б.О. Парохонський. – К. : НІСД, 1993.
28. Ручка А. Ціннісна ментальність вікових груп соціуму / А. Ручка // Соціологічні дослідження культури: концепції та практики. Колективна монографія. – К. : Інститут соціології, 2010. – С. 118.
29. Ситник Г.П. Державне управління національної безпеки (теорія і практика) / Г.П. Ситник. – К. : Вид-во НАДУ, 2004.

References

1. Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypyakevycha Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. Ophitsiynyi sait [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/about/history>
2. Naukovo-doslidnyi instytut ukrainoznavstva MON Ukrainy // Wikipediya. Vilna encyklopediia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://uk.wikipedia.org/wiki/Науково-дослідний_інститут_українознавства_МОН_України
3. Tovarystvo “Znannya” Ukrainy. Ophitsiynyi sait [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://znannya.org.ua/center/ukr.htm>
4. Martynets L. Rol ukrainoznavstva na suchasnomu etapi nezalezhnoi Ukrainy / L. Martynets // Ukrainoznavstvo. – 2013. – № 3–4. – S. 166.
5. Tokar L.K. Ob'ekt i predmet ukrainoznavstva: Zbirnyk naukovykh prats Naukovo-doslidnoho instytutu ukrainoznavstva / L.K. Tokar. – K. : Milenium, 2003. – T.1. – S. 128–129.
6. MeysDzh. Ukrainoznavstvo u kontekstisvitovoi nauky / Meys Dzheym / Visnyk Kyivskohouniversytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya “Ukrainoznavstvo”. – 1997. – Vyp.2. – S. 137.
7. Mostyaev O. Ukrainoznavstvo v kontekstikulturalno-cyvilizatsiyynogo pidkhodu / O. Mostyaev // Visnyk Kyivskoho universtetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya “Ukrainoznavstvo”. – 2001. – Vyp.5. – S. 14.
8. Obushnyi O., Voropaeva T., Moatyayev O. Teoretyko-metodologichni zasady suchasnoho ukrainoznavstva / O. Obushnyi, T. Voropaeva, O. Mostyaev // Ukrainoznavstvo [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1370>
9. Ukrainoznavstvo: Navch. posib. dlya stud. vyschychnavch. zakl. / Za red. M.I. Obushnogo. – K. : Wydavnycho-poligrafichnyi tsentr “Kyivskiy universytet”, 2008.
10. Soft Power. The means yo success in world politics [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.futurecasts.com/book%20review%206-4.htm>
11. By Joseph S. Nye Jr. Get Smart. Combining Hard and Soft Power [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.foreignaffairs.com/articles/65163/joseph-s-nye-jr/get-smart>
12. Hai-Nyzhnyk P.P., Chupriy L.V. Kultura yak osnova “myakoi syly” derzavy Ukrainav konteksti pidvyschennya ii zovnishnyopolitichnoho avtorytetu / P.P. Hai-Nyzhnyk, L.V. Chupriy // Gileya. – 2013. – Vyp.79 (№ 12). – S. 266–269.
13. Slisarenko I.Y. Teoriya i praktyka “myakoi syly” v mizhnarodnyku vidnosynakh / I.Y. Slisarenko // Osvita regionu. – 2008. – № 1–2. – S. 106.
14. Skhidnyi instytut ukrainoznavstva im. Kovalskyh. Ofitsiynyi sait [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://keui.univer.kharkov.ua/keui.htm>
15. American Association for Ukrainian Studies. Ofitsiynyi sait

[Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrainianstudies.org>

16. Taras Shevchenko School of Ukrainian Studies. Ofitsiynyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.ukrainianschool.org

17. Taras Shevchenko School of Ukrainian Studies. Ofitsiynyi sayt [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.shevchenkoschool.org/index.php>

18. Hai-Nyzhnyk P. Zapochatkuvannya ta rozvytokukrainoznavchychykh doslidzhen v Avstraliuidrugiy polovyni XX st. / P. Hai-Nyzhnyk // Gileya. – 2013. – Vyp. 79 (№ 12). – S. 155–157.

19. “Myaka syla” Ukrainy v regioni: instrument efektyvnoizovnishnyoi polityky” [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://http://uniter.org.ua/data/block/iwp_myaka_syla_ukr.pdf

20. Encyklopediya etnokulturoznavstva. – K. : Drukarnya Derzhavnoi akademii kerivnykh kadriiv kultury ta mystetstv, 2001.

21. Politologiya. Slovar. – M. : RGU, 2010. – 564 s.

22. Novytskyi G.V. Teoretyko-pravovi osnovy zabezpechennya natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Monographiya / G.V. Novytskyi. – K. : Intertekhnologiya, 2008.

23. Kresina I.O. Ukrainka natsionalna svidomist i suchasni politychni protsesy / I.O. Kresina. – K. : Vyscha shkola, 1998.

24. Schmitt M. Identifying National Objectives and Developing Strategy: A Process Oriented Approach / M. Schmitt // Strategic Review. – Winter 1997. – Vol. XXV. – No. 1. – P. 24–37.

25. Hai-Nyzhnyk P., Chupriy L. Natsionalni interesy, natsionalni tsinnosti natsionalnitsli yak strukturoformuyuchi chynnykypolityky natsionalnoi bezpeky / Pavlo Hai-Nyzhnyk, Leonid Chupriy // Gileya. – 2014. – Vyp. 84 (№ 5). – S. 465–471.

26. Horbulin V.P., Kachynsky A.B. Zasady natsionalnoi bezpeky Ukrainy / V.P. Horbulin, A.B. Kachynsky. – K. : Intertekhnologiya, 2009.

27. Parakhonskyi B.O. Natsionalni interesy Ukrainy (dukhovno-intelektualnyi aspekt) / B.O. Parakhonskyi. – K. : NISD, 1993.

28. Ruchka A. Tsinnisna mentalnist vikovykh grup sotsiumu / A. Ruchka // Sotsiologichni doslidzhennya kultury: kontsepsii ta praktyky. Kolektyvna monographiya. – K. : Instytut sotsiologii, 2010. – S. 118.

29. Sitnik G.P. Derzhavne upravlinnya natsionalnoi bezpeky (teoriya i praktyka) / G.P. Sitnik. – K. : Vid-vo NADU, 2004.

Hai-Nyzhnyk P.P., Doctor of Historical Sciences, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences, Senior Researcher, National Research Institute of Ukrainian and world history (Ukraine, Kiev), Hai-Nyzhnyk@ukr.net

Ukrainian Studies as a set of knowledge about Ukraine and caused the current humanitarian policy and national security system

The article highlights the theoretical basis and practical value of using Ukrainian Studies (Ukrainoznavstvo) not only as a body of knowledge about Ukraine within the country and abroad (in the Diaspora), but also as a factor of soft power, the modern humanitarian policy and of the national security of Ukraine. Analyzed demographic, statistical and geo-political reasons the use of Ukrainian, not only in education but also in the context of geopolitical and cultural influences of Ukraine for the latest conditions of the international community.

Keywords: Ukrainian, national security, soft power, Diaspora.

Гай-Нижник П.П., доктор исторических наук, академик Украинской академии наук, старший научный сотрудник, Национальный научно-исследовательский институт украинологии и всемирной истории (Украина, Киев), Hai-Nyzhnyk@ukr.net

Украиноведение как комплекс знаний об Украине и фактор современной гуманитарной политики и системы национальной безопасности

Показаны теоретические основания и практическое значение использования украинологических исследований (украиноведения) не только как комплекса знаний об Украине внутри страны и за её границами (в диаспоре), а также как одной из составляющей “мягкой” силы, современной гуманитарной политики и системы национальной безопасности государства Украина. Анализируются демографические, статистические и геополитические основания использования украинологии не только в образовательной сфере, но и в контексте распространения геополитических и культурных влияний Украины при новейших условиях развития мирового сообщества.

Ключевые слова: украинология, национальная безопасность, мягкая сила, диаспора.

* * *

УДК [323.21+323.232]:93(477+470.23-25) “1906/1916”

Кудінов Д. В.

кандидат історичних наук, докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна, Київ), dmytro.kudinov@gmail.com

ПРОБЛЕМА УЧАСТІ УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯН У ВИБОРАХ І ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Окремою гранню теми думських кампаній та участі депутатів від губернії Наддніпряниці в роботі російського парламенту початку минулого століття є питання про місце та роль у цих процесах українського селянства, яке вперше з думської кафедри голосно заявило про свої права й інтереси. В усвідомленні цієї проблеми особливо важливим та актуальним є історіографічний огляд сучасної (пострадянської) спеціалізованої історичної літератури вітчизняних науковців, які разом представляють цілий окремий напрям “думських” досліджень. У статті пропонується коротко розглянути головні проблеми, які вони підіймають в контексті обговорення участі селян у виборах до Державної думи, роботи селян-депутатів та взаємодії із ними сільських виборців. Ці елементи суспільно-політичної боротьби розглянути в зв'язку із селянським рухом.

Ключові слова: історіографія, Державна дума, селяни-депутати, фракція, Українська думська громада.

Цікавий окремий напрям вітчизняної історіографії займає тематика участі українського селянства у виборах до Державної думи, в роботі російського парламенту, в укладанні наказів його депутатам. На наш погляд, даний напрям дослідження слід розглядати в органічній єдності з селянським рухом, оскільки фронт селянської боротьби з владою та поміщиком з провінції перемістився на думську кафедру в особі селян-народних обранців у складі фракцій трудовиків, кадетів та групи безпартійних, зобов'язаних громадою добитися землі і волі.

Історіографічне бачення даної проблеми розчинене в її загальних оглядах у науковій літературі. Зокрема, український історик, який спеціалізується на думській тематиці, О. Коник відмітив наявність як прямих досліджень думської діяльності українських послів, так і робіт, де остання є прикладною або опосередкованою. В об'єктиві уваги історика опинилися дисертаційні дослідження О. Білокося, А. Білоус, І. Бурди, А. Глушковецького, В. Доморослого, М. Киян, В. Сичової та Р. Топки [4, с. 51-53]. Ціннісне значення праць вказаних авторів також розглянуте в дисертації В. Милько. Початком сучасної вітчизняної історіографії думської діяльності послів України, на думку історика, стали дисертації В. Доморослого та О. Коника, які означили тематичні вектори для своїх наступників: діяльність Української думської громади (УДГ), соціально-політичні портрети українських парламентарів, інтеграція думців-українців до вирішених аграрного, національного питань та розробки демократичних реформ [10, с. 22]. Аналіз праць О. Коника вміщений в історіографічному блоці монографії А. Глушковецького, який розставив акценти на розгляді колегою питань виборчої активності селян та діяльності їх обранців у Думі [2, с. 14-15]. Проте спеціалізованого дослідження з історіографії проблеми “селяни – Державна дума” в контексті сучасного історіописання поки що не маємо. Це і зумовило вибір теми даного дослідження та означення його мети – розглянути зміст історичних праць на предмет селянської репрезентації в Думі від українських губерній, виборчої активності самих селян у взаємовідносинах з владою та політичними партіями. При цьому “думська” тематика органічно пов'язується